

'האוצר מתחת לגשר' (3) וההזדמנות האחרונה

גדולי החסידות לימדו אותנו שבנוסף לפן הנגלה – הציבורי, הלאומי והחברתי שבתורה, קיימים גם פנים נוספים, נסתרים. אחד מהם הינו הפן האישי - הקיומי הפסיכולוגי. באופן זה, ה'כלל' המופיע בסיפורי התורה, מייצג לעיתים את הפרט. בצורה זאת מבקש אני לקרוא את תיאור מסעות הנפש האנושית המשוקפים במסעי בני ישראל הכתובים בתורה. לא מסעות בחלל, אלא בזמן.

מסעות האדם? ביטוי זה מעורר בי שתי אסוציאציות. האחת לדברי התנא יהודה בן תימא (אבות ה, כא): "בן חמש שנים למקרא... בן שבעים לשיבה..." האחרת לניסיונו של הפסיכולוג הנודע אריק אריקסון שניסה לשרטט את שלבי החיים. הצד השווה שבהם, שמדי שלב, עומד האדם בפני משימה נוספת: לעלות לשלב חדש בהתפתחותו, ובעצם להצליח או להיכשל.

על אחד ממסעות האדם מבקש אני להתעכב כאן, בעזרת סיפור נושן וידוע. סיפרו אותו ר' שמחה בונם מפשיסחה (קול מבשר ח"ב, 9), ולפניו ר' נחמן מברסלב (שיח שרפי קודש ח"א תקפ): "סיפר רבינו (רבי נחמן) ז"ל, פעם אחת חלם יהודי אחד שבעיר וינה, תחת הגשר במקום זה וזה, טמון אוצר. ונסע לשם, וחיפש עצות איך לחפור שם, כי ביום אינו יכול מחמת העוברים ושבים. בין כך, עבר שם איש חיל ששאל אותו: "מה אתה עומד וחושב?" חשב היהודי בדעתו שטוב שיספר לו חלומו, כדי שיסייע בידו ויתחלקו יחדיו... ענה ואמר לו [איש החיל]: "אוי, מה אתה שם לב לחלומות, גם אני חלמתי שבמקום זה וזה, אצל אדם זה וזה, במחסנו נמצא אוצר, וכי אסע לההוא?" השתומם היהודי כי הזכיר שמו ושם עירו. חזר לביתו, חפר במחסנו, מצא את האוצר. ונתעשר מאד. בכסף זה בנה את בית הכנסת הגדול בקראקא הנקרא עד היום הזה, "רבי אייזיק רבי יעקב לע"ש שוהל".

בהזדמנות קודמת כתבתי שניתן לקרוא בסיפור את ההיסטוריה היהודית המודרנית. כאן מבקש אני ללכת בכיוון אחר, קיומי ופסיכולוגי. ר' שמחה בונם הוסיף לסיפורו: "כל מי שנוסע לרבי צריך לדעת, כי על ידי נסיעתו זו, נודע לו כי האוצר טמון בביתו ממש, ואם צריך לחפש - יחפש בביתו עד מקום שידו מגעת... ויגעת ומצאת תאמין". הנסיעה שבסיפור הינה נסיעה לעולמנו הפנימי. בעל ה"שפת אמת" (פ' ויגש), הוסיף הערה עצובה על בסיס הפסוק במשלי (כ, ה): "מִיָּם עֲמָקִים עֲצָה כָּלֵב אִישׁ - וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֹנָה": "כי יש בכל אדם עצות די והותר... אולם צריך איש תבונות שידלנה מהעומק". לפעמים האוצר מצוי בתוכנו, כל כך עמוק, שאין ידנו מגיעה אליו. כך שהנסיעה לעולמנו הפנימי איננה תמיד פשוטה כל כך.

ועתה מבקש אני לחזור לאריקסון, הפסיכולוג אשר ניסה לאפיין את השלבים השונים של החיים. לא אכנס לתקופות הראשונות, ינקות, ילדות וכו', אלא לתקופת הבגרות ולזקנה. את הבגרות מחלק אריקסון לשלושה חלקים: הבגרות המוקדמת (18-35), הבגרות (35-50) והבגרות המאוחרת (50 ומעלה). כאשר כל חלק מאפיין בקונפליקטים משלו ובאפשרות לפתור אותם. הבגרות המוקדמת הוא השלב בו מתמודדת האינטימיות מול הבדידות, ובו נוצרת הזוגיות. בשלב הבא ממודדת המשפחה. כאן יש לי ענין מיוחד בשלב האחרון. כאשר האדם מסתכל על עברו, או במילים אחרות כאשר הוא עושה רטרוספקטיבה על החיים, על מכלול "הכאן ועכשיו" של חייו, מוצגות לפניו – לפי אריקסון – שתי אופציות קריטיות. אדם יכול להיות שלם (או אולי "פחות או יותר" שלם) עם עברו או אז, גם חלקים בעיתיים של אותו עבר, מוצאים מקום בין כל החלקים האחרים של חייו, ויוצרים מכלול אתו הוא מסוגל להשלים. כנגדו, עומד אדם אחר הרואה בחייו כישלון, החמצה. הייאוש ניצח. דוגמה בולטת במצב זה מצויה באחת מהיצירות הקלאסיות שבספרות המודרנית: מותו של איוואן איליץ' - הנובלה המחרידה של לב טולסטוי. בנובלה זאת מתואר מות הגיבור כביטוי איום של חשבון נפש על חיים חסרי משמעות אמיתית. הכרוניקה של ימיו האחרונים מתארת את הסבל הנורא של בזבוז החיים שלא הצליח לדלות את משמעותם מהמים העמוקים שבלבו.

הרהורים אלה, מעציבים אותי עד למאוד. אני כשלעצמי, מסתייג מדברי אריקסון ושואל: האם בצורה נכונה שפט האדם את עברו? ואולי הוא היה אכזרי מדי עם עצמו ולא יכול היה להסתכל על הטוב והיופי שבחייו? אך בנוסף על כך, הרגשתי שדבר מה חסר במודל של אריקסון והוא: החטאים והתשובה ויחד אתם הממד הנוסף - הסליחה. סליחתו של הקב"ה מובנת לכל מי שפתח מחזור, לא כך סליחתם של בני-אדם. ואולי בשמים דנים אותנו פעם נוספת מידה כנגד מידה על היכולת שלנו לסלוח, כלומר סליחה כנגד סליחה?

ועתה, ברגעים שאני מסתכל על עוונותיי ממרומי השלב השמיני של אריקסון ובוכה על מה שפגעתי במי שהאמין/האמינה בי ועל מה שפגעתי אני בעצמי, שואל אני את עצמי, האם יש גם אפשרות של תיקון המציאות נוסף על התשובה? האם זה מאוחר? אינני חושב שעל פי לוח הזמנים של אריקסון זה מאוחר. אך מה עם זה שעבורו מאוחר מדי, ואין לו כבר תקווה לתיקון?

מה יישאר לי במצב כזה? הבטחת העולם הבא אם אהיה זכאי לה? אולי כאשר נתחרט באמת, כאשר נפנים שחטאנו, הדמעות שנשפוך יבנו עבורנו עולם אחר וההיסטוריה תשתנה רטרואקטיבית. אז נימצא בעולם שבו תרמנו אושר ולא סבל, וקיבלנו אותו חזרה באהבה, ויש עולם הבא לנו! עולם שחסד ייבנה.